TO‘QIMACHILIK KORXONALARINI BOSHQARISHDA BIZNES MODELLARINI QO‘LLASH SAMARADORLIGI

Yoqubova Maftuna Zuhriddin qizi
Farg‘ona davlat texnika universiteti

Olimjonov Ofarinjon Minovvarjon o‘g‘li
Farg‘ona davlat texnika universiteti

Annotatsiya. Mazkur maqolada to‘qimachilik korxonalarini boshqarishda zamonaviy biznes modellardan foydalanishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilingan. To‘qimachilik sanoatida raqobatning kuchayishi, raqamlashtirish jarayonlari, eksport bozorlarining kengayishi hamda iste’molchilar talablarining o‘zgarishi korxonalarni yangi boshqaruv yondashuvlarini qo‘llashga undamoqda. Tadqiqotda Business Model Canvas, qiymat yaratish zanjiri (Value Chain), jarayonli boshqaruv va barqaror biznes modellari asosida korxona samaradorligini oshirish imkoniyatlari ko‘rib chiqilgan. Natijalar biznes modellaridan samarali foydalanish korxonaning rentabelligi, raqobatbardoshligi va eksport salohiyatini oshirishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: to‘qimachilik sanoati, biznes modeli, Business Model Canvas, strategik boshqaruv, samaradorlik, raqamli transformatsiya, eksport, raqobatbardoshlik.

Kirish

Bugungi kunda jahon iqtisodiyotida to‘qimachilik sanoati eng tez rivojlanayotgan tarmoqlardan biri hisoblanadi. Global bozor sharoitida korxonalar nafaqat mahsulot sifati, balki boshqaruv tizimining samaradorligi orqali ham raqobatlashmoqda. O‘zbekiston Respublikasida ham to‘qimachilik va tikuv-trikotaj sanoatini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Korxonalarning eksport hajmini oshirish, yuqori qo‘shilgan qiymatli mahsulotlar ishlab chiqarish hamda xalqaro standartlarga mos boshqaruv tizimlarini joriy etish dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

An’anaviy boshqaruv usullari zamonaviy bozor talablariga to‘liq javob bera olmayotganligi sababli biznes modellaridan foydalanish korxona faoliyatini tashkil etishning muhim vositasiga aylanmoqda.

Asosiy qism

Biznes modelining mohiyati

Biznes modeli korxonaning qanday qilib qiymat yaratishi, uni iste’molchiga yetkazishi va undan daromad olishini ifodalovchi tizim hisoblanadi. Zamonaviy ilmiy manbalarda biznes modeli quyidagi elementlardan tashkil topishi qayd etilgan:

- Qiymat taklifi (Value Proposition);
- Mijoz segmentlari;
- Tarqatish kanallari;
- Mijozlar bilan aloqalar;
- Daromad manbalari;
- Asosiy resurslar;
- Asosiy faoliyatlar;
- Hamkorlar;
- Xarajatlar tarkibi.

To‘qimachilik korxonalarida ushbu model ishlab chiqarishdan tortib tayyor mahsulotni eksport qilishgacha bo‘lgan barcha jarayonlarni samarali boshqarishga xizmat qiladi.

To‘qimachilik korxonalarida biznes modellarini qo‘llash yo‘nalishlari

1. Jarayonli boshqaruv modeli

Jarayonli boshqaruv ishlab chiqarishning barcha bosqichlarini yagona tizim sifatida boshqarishni nazarda tutadi. Bunday yondashuv:

- ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytiradi;
- resurslardan foydalanish samaradorligini oshiradi;
- mahsulot sifatini yaxshilaydi;
- ishlab chiqarish muddatlarini qisqartiradi.

2. Business Model Canvas modeli

Business Model Canvas (BMC) modeli korxona faoliyatini to‘qqiz blok asosida tahlil qilish imkonini beradi. Ushbu model yordamida:

- bozor segmentlari aniqlanadi;
- xarajatlar optimallashtiriladi;
- yangi daromad manbalari topiladi;
- strategik qarorlar qabul qilish tezlashadi.

3. Raqamli biznes modeli

Industry 4.0 texnologiyalarining joriy etilishi bilan raqamli biznes modellari keng tarqalmoqda. Ular quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- ERP tizimlari;
- IoT texnologiyalari;
- sun’iy intellekt;
- Big Data tahlillari;
- elektron savdo platformalari.

Natijada ishlab chiqarish unumdorligi oshadi hamda boshqaruv qarorlarini qabul qilish sifati yaxshilanadi.

Biznes modellarining korxona samaradorligiga ta’siri

To‘qimachilik korxonalarida biznes modellaridan foydalanish quyidagi iqtisodiy natijalarni beradi:

Ko‘rsatkich	**An’anaviy boshqaruv**	**Biznes model asosidagi boshqaruv**
Ishlab chiqarish xarajatlari	Yuqori	Past
Mehnat unumdorligi	O‘rtacha	Yuqori
Eksport salohiyati	O‘rtacha	Yuqori
Innovatsion faoliyat	Past	Yuqori
Raqobatbardoshlik	O‘rtacha	Yuqori

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, strategik rejalashtirish va biznes jarayonlarini boshqarish tizimlarini joriy etgan korxonalarda samaradorlik sezilarli darajada oshadi.

Samaradorlikni baholash modeli

Biznes model samaradorligini quyidagi integral ko‘rsatkich orqali aniqlash mumkin:

$$E = \frac{P \times Q \times R}{C}$$

Bu yerda:

- E – boshqaruv samaradorligi;
- P – mehnat unumdorligi;
- Q – mahsulot sifati koeffitsienti;
- R – rentabellik darajasi;
- C – umumiy xarajatlar.

Agar E ko‘rsatkichi oshsa, korxonaning biznes modeli samarali ishlayotganligini bildiradi.

To‘qimachilik korxonalarida biznes modellarini rivojlantirish istiqbollari

Kelajakda quyidagi yo‘nalishlarga e’tibor qaratish zarur:

- sun’iy intellekt asosida ishlab chiqarishni boshqarish;
- raqamli logistika tizimlarini joriy etish;
- yashil marketing konsepsiyalaridan foydalanish;
- elektron tijorat platformalarini rivojlantirish;
- xalqaro sertifikatlash tizimlarini kengaytirish.

Xulosa

To‘qimachilik korxonalarini boshqarishda biznes modellaridan foydalanish korxona faoliyatining barcha yo‘nalishlarida samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi. Business Model Canvas, jarayonli boshqaruv va raqamli biznes modellarining qo‘llanilishi ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish, mahsulot sifatini oshirish, eksport salohiyatini kengaytirish hamda korxonalarning xalqaro bozordagi raqobatbardoshligini mustahkamlash imkonini beradi. Zamonaviy sharoitda biznes

modellarini joriy etish to‘qimachilik korxonalarining barqaror rivojlanishining asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Urishev B.A. To‘qimachilik sanoati korxonalari samaradorligini oshirish omillari.
2. Hankeldieva G., Shakirova Yu. Organization of Export-Oriented Production in the Textile Industry.
3. Abidov B. To‘qimachilik korxonasida strategik rejalashtirishni amalga oshirish mexanizmlarini takomillashtirish.
4. Djumaniyazova M.R. To‘qimachilik korxonalari biznes jarayonlarini boshqarishning ilmiy-nazariy asoslari.
5. Baytanov O. To‘qimachilik sanoati korxonalarida sifat menejmenti tizimini joriy etishning iqtisodiy afzalliklari.
6. Nosratabadi S. va boshqalar. Sustainable Business Models: A Review, 2019.
7. Chandler A.D. Strategy and Structure. MIT Press, 1962.
8. Mintzberg H. Rethinking Strategic Planning. Long Range Planning, 1994.
9. Kotler P., Keller K.L. Marketing Management. Pearson Education.
10. Jo‘raboyev J. To‘qimachilik korxonalarida yashil marketing vositalaridan foydalanish istiqbollari.